

KS. PAWEŁ CIEŚLIK

OBRZĘDY ŚWIĘCEŃ PREZBITERÓW
W DAWNEJ LITURGII RZYMSKIEJTHE RITES OF HOLY ORDERS ADMINISTERED TO PRESBYTERS
IN THE OLD ROMAN LITURGY

Abstract. The rites of holy orders administered to presbyters were shaped in the Roman liturgy over the centuries. Liturgical documents dating back to the period of the so-called old Roman liturgy are evidence of this process. First of all the *Ordines Romani* and Roman sacramentaries belong here. These documents laconically describe the very moment of administering holy orders. The laying on of hands by the bishop and saying the words of the prayer of ordination were the essential acts. The ceremony was concluded with offering the sign of peace to the ordained person, which was followed by proclaiming the Gospel and continuing the Holy Mass.

The ceremony of administering holy orders to presbyters in the old Roman rite was quite simple, and then starting with the 8th century it has begun to undergo various changes, which resulted in expanding the liturgy of administering holy orders considerably. According to the rule *lex orandi lex credendi* liturgy is an expression of the faith of all the Church. Hence its basic shape and the contents of particular prayers and texts correspond to the heritage constituted by the treasury of faith handed down over the centuries. This is also to a large degree true of the rites, by which the sacrament of holy orders is administered.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Key words: presbyter, liturgy of administering holy orders, Roman liturgy, rites of administering holy orders to presbyters.

W artykule zostanie przedstawiony historyczny rozwój obrzędów święceń prezbiterów w świetle dawnej (pierwotnej) liturgii rzymskiej. Genezę liturgii sakramentu święceń stanowi praktyka pierwotnego Kościoła, polegająca na ustanawianiu w konkretnych wspólnotach biskupów, prezbiterów i diakonów.

Ks. dr PAWEŁ CIEŚLIK – doktor teologii w zakresie liturgiki (UKSW, 2011), od sierpnia 2010 r. wikariusz parafii Matki Bożej Nieustającej Pomocy na Saskiej Kępie w Warszawie; adres do korespondencji – e-mail: xpc2006@gmail.com

Współcześnie udzielanie święceń w Kościele dokonuje się zgodnie ze strukturą obrzędów zawartą w odnowionym po Soborze Watykańskim II *Pontyfikale Rzymskim*. Wspomniana księga stanowi owoc kształtowania się liturgii na przestrzeni wieków, a jednym z bardzo ważnych etapów tego procesu jest, będąca przedmiotem szczegółowej analizy tego artykułu, dawna liturgia rzymska.

W czasach Nowego Testamentu ordynacja kandydatów do wspomnianych urzędów dokonywała się za sprawą dwóch istotnych czynności: nałożenia rąk i modlitwy. W drugim stuleciu ukształtowała się struktura Kościoła, a tym samym proces różnicowania poszczególnych urzędów, wynikających z otrzymanych święceń. Ukształtowana w ten sposób liturgia sakramentu święceń obejmuje, ze względu na swój trzystopniowy charakter, święcenia biskupa, prezbitera i diakona.

W pierwotnym Kościele mianem kapłana określano zasadniczo tylko biskupa, którego obowiązkiem było przewodniczenie Eucharystii, udzielanie sakramentów inicjacji chrześcijańskiej, sprawowanie sakramentu pokuty, przepowiadanie Ewangelii i troska o jedność lokalnego Kościoła. Głównymi pomocnikami biskupa w spełnianiu tego posłannictwa byli natomiast prezbiterzy, którzy asystowali podczas liturgii i współpracowali w głoszeniu słowa Bożego i kierowaniu wspólnotą.

Wspomniany zarys sakramentalnych posług w pierwotnym Kościele uległ znacznemu przeobrażeniu w III wieku. Dokonało się to pod wpływem dwóch bardzo ważnych czynników, jakimi były wzmagające się w tym okresie prześladowania oraz rozwój gmin chrześcijańskich, polegający na powstawaniu nowych wspólnot, również w środowisku wiejskim¹.

Skutkiem tych zjawisk była uaktywniająca się od III wieku tendencja, aby również prezbiterów określać mianem kapłanów. Pod wpływem nowych okoliczności prezbiterzy zyskiwali coraz większą samodzielność, a zakres ich posługi ulegał stałemu rozszerzeniu. W zastępstwie biskupów zaczęły celebrować Eucharystię i udzielać innych sakramentów, a czasami przewodniczyli całemu życiu gminy chrześcijańskiej².

W ten sposób prezbiterat stał się jeden z elementów, obejmującej trzy stopnie, kościelnej hierarchii. W konsekwencji umożliwiło to bardziej precyzyjne określenie zadań wykonywanych przez biskupa, prezbitera i diakona. Potwierdzenie i odzwierciedlenie tego procesu można zauważyć w do-

¹ Por. W. S c h e n k. *Liturgia sakramentów świętych*. T. 2. Lublin: TN KUL 1964 s. 86.

² Tamże.

kumentach liturgicznych, opisujących liturgię święceń i zawierających modlitwy związane z ich udzielaniem.

Jednym z takich dokumentów jest powstała w Rzymie i napisana przez miejscowego prezbitera Hipolita około 215 r. *Tradycja Apostolska*³. Stanowi ona niezwykle ważne świadectwo w kontekście rozwoju liturgii święceń i charakterystyki posługi prezbitera. Inne dokumenty z czasów pierwotnego Kościoła podejmują wprawdzie rozmaite aspekty dotyczące osoby prezbitera i jego posługi, to jednak żaden z nich nie zawiera kompletnego opisu obrzędów święceń prezbyteratu⁴. *Tradycja Apostolska* jest pierwszym tego typu dokumentem. Ponadto zawiera bardzo ważne informacje dotyczące życia Kościoła i jego liturgii w III wieku.

W świetle aktualnych badań przypuszcza się, że pierwotny tekst powstał w języku greckim i opisuje praktyki właściwe dla liturgii rzymskiej, choć być może obejmowały one również inne lokalne wspólnoty⁵. Nawet jeśli poszczególne modlitwy nie pochodzą z tego samego okresu ani nie zostały umieszczone przez tego samego autora, to jednak najistotniejsze jest to, że opisana liturgia zawiera integralny obrzęd udzielania sakramentu święceń w liturgii rzymskiej⁶.

Autor *Tradycji Apostolskiej* umiejscawia udzielanie święceń w kontekście celebrowanej przez wspólnotę w dniu Pańskim Eucharystii, która jest właściwym czasem przewidzianym dla ustanawiania przełożonych Kościoła⁷. W ten sposób liturgia święceń otrzymuje charakter wyraźnie eklezjalny, gdyż dokonuje się w czasie niedzielnej celebracji, będącej pamiątką Zmar-

³ Por. Hipolit Rzymski. *Tradycja Apostolska*. W: M. Michalski. *Antologia literatury patrystycznej*. T. 1. Warszawa 1975 s. 305-315. Większość uczonych akceptuje autorstwo Hipolita i przyjmuje Rzym jako miejsce powstania dokumentu, uznając zarazem, że opisywana tam liturgia stanowi odzwierciedlenie liturgii sprawowanej rzeczywiście w Rzymie. Niemniej pojawiają się też odmienne opinie na ten temat, sugerujące powstanie księgi w Syrii lub Aleksandrii. Zwolennikiem tej teorii jest m.in. M. Metzger, który w swoich badaniach dowodzi, że *Tradycja Apostolska* jest wschodnim zbiorem liturgiczno-kanonicznym, który został przetłumaczony na Zachodzie na język łaciński. Por. M. Metzger. *Enquêtes autour de la prétendue Tradition Apostolique*. „Ecclesia Orans” 9: 1992 s. 7-36.

⁴ Por. J.F. Puglisi. *The Process of Admission to Ordained Ministry. Epistemological Principles and Roman Catholic Rites. A Comparative Study*. T. 1. Collegeville: The Liturgical Press 1996 s. 9.

⁵ Por. P.F. Bradshaw. *Ordination Rites of the Ancient Churches of East and West*. New York: Pueblo Publishing Company 1990 s. 252.

⁶ Por. B. Kleinheyer. *Die Priesterweihe im Römischen Ritus. Eine liturgiehistorische Studie*. Trier: Paulinus-Verlag 1962 s. 12.

⁷ Por. *Tradycja Apostolska* I 1.

twychwstania Chrystusa, a jej świadkami są wierni zgromadzeni podczas słuchania słowa Bożego i łamania chleba⁸.

Opis sposobu udzielania święceń prezbitera w porównaniu do poprzedzającego go opisu święceń biskupa charakteryzuje się zwięzłością i lapidarnością. *Tradycja Apostolska* nic nie wspomina o formie wyboru odpowiedniego kandydata, przechodząc od razu do opisu święceń.

Wśród kluczowych czynności wspomniany dokument wymienia przede wszystkim nałożenie rąk przez biskupa oraz nałożenie rąk przez kolegium prezbiterów⁹. Głównym szafarzem jest biskup, gdyż to on posiada władzę, aby przekazywać sakramentalną łaskę, jednak gest nałożenia rąk wykonują także pozostali prezbiterzy. Czynią to dlatego, że w ten sposób przekazują wyświęcanemu kandydatowi wspólnego im wszystkim Ducha, w którym oni jako członkowie kolegium prezbiterów uczestniczą. To z kolei suponuje kolegialny charakter posługi prezbitera, który w Kościele pełni swój urząd w łączności ze wszystkimi prezbiterami.

Nałożeniu rąk towarzyszy modlitwa odmawiana wyłącznie przez biskupa. Szczegółowa analiza tej modlitwy pozwala zauważyć, że w anamnezie brakuje bliżej określonej trynitologii i chrystologii, natomiast pojawia się odniesienie do starotestamentalnej typologii w postaci ustanowionych przez Mojżesza pomocników¹⁰. Poza tym struktura tej modlitwy ma bardzo prostą formę i jest zdecydowanie krótsza od poprzedzającej ją modlitwy przy święceniach biskupa. Wspomniane czynniki sugerują starożytne pochodzenie modlitwy towarzyszącej święceniom prezbitera, a nawet bliski jej związek z tradycją judaistyczną¹¹.

Poprzez nałożenie rąk i wypowiedzianą modlitwę prezbiter otrzymywał właściwy urząd w Kościele wraz z wynikającymi z niego funkcjami. Do tych funkcji należały przede wszystkim pomoc biskupowi w kierowaniu ludem Bożym, współpraca z pozostałymi prezbiterami, asysta biskupowi podczas celebrowania Eucharystii i udzielania chrztu, troska o życie liturgiczne wspólnoty, a także posługa przy składaniu i rozdzielaniu ofiar przeznaczonych dla wdów i chorych¹².

Prezbiterat wyłaniający się z *Tradycji Apostolskiej* oznacza w konsekwencji autonomiczny i wyraźnie sprecyzowany urząd w Kościele, stano-

⁸ Por. Puglisi. *The Process of Admission to Ordained Ministry* s. 38.

⁹ Por. *Tradycja Apostolska* I 2.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Por. Puglisi. *The Process of Admission to Ordained Ministry* s. 61-62.

¹² Por. *Tradycja Apostolska* I 1.2; II 6; III 1.8.

wiący jeden z elementów trzystopniowej hierarchii. Liturgiczny obrzęd święceń prezbitera ma zarazem charakter eklezjalny i jurydyczny, gdyż konkretnie określa status i odpowiedzialność nowo wyświęconego od momentu przyjęcia święceń i wejścia do grona *ordo presbyterorum*¹³. Tym samym dokument ten stanowi podstawę do teologicznej refleksji nad tożsamością prezbitera w kontekście jego przynależności do określonego *ordo* w Kościele¹⁴.

W następstwie dalszego rozwoju teologicznej myśli Kościoła, a także inspiracji czerpanych z ówczesnych struktur społecznych prezbiterat stał się jednym ze stopni duchowieństwa. W znaczny sposób przyczyniło się do tego wykorzystanie terminologii rozpowszechnionej na obszarze cesarstwa rzymskiego, gdzie poszczególne stany społeczne były określane mianem *ordo* i uporządkowane według określonej hierarchii. Ten kształt struktury społecznej zaczął w III wieku przenikać do Kościoła, przez co wspomniane w *Tradycji Apostolskiej* posługi ostiariusza, egzorcysty, lektora, akolity, subdiakona i diakona zaczęto postrzegać nie tyle jako konkretne formy posługiwania w Kościele, co raczej określone stopnie, których zwieńczeniem miało być kapłaństwo, rozumiane jako prezbiterat¹⁵.

Wpływ na teologię prezbiteratu oraz sposób sprawowania tej posługi wywarły również istotne przemiany w życiu całego Kościoła w IV wieku. Wolność uzyskana przez Kościół na mocy reskryptu cesarza Konstantyna, połączona z dynamicznym rozwojem chrześcijaństwa i masowym pozyskaniem nowych wiernych, zaważyła na sposobie funkcjonowania lokalnych wspólnot oraz zadaniach wypełnianych w nich przez biskupa i prezbitera. W tych nowych warunkach coraz rzadziej uczestniczono w Eucharystii, której przewodniczył biskup jako główny i widzialny znak jedności całego Kościoła. Dotychczasowe obowiązki biskupa przejmowali prezbiterzy, a w V wieku rozpowszechniła się praktyka, że to właśnie prezbiterzy zaczęli sprawować zasadniczą posługę sakramentalną¹⁶.

W konsekwencji posługa prezbitera została znacznie zindywidualizowana, do czego przyczyniła się nowa struktura Kościoła, obejmująca coraz więcej lokalnych wspólnot, znacznie od siebie oddalonych. Kolegialny wy-

¹³ Por. Puglisi. *The Process of Admission to Ordained Ministry* s. 46.

¹⁴ Por. P. J o u n e l. *Ordinations*. W: *The Church at Prayer*. T. 3: *The Sacraments*. Red. A.G. Martimort. Collegeville: The Liturgical Press 1988 s. 140.

¹⁵ Por. J.F. Henderson, M. Schaefer. *The Catholic Priesthood: A Liturgical Based Theology of the Presbyteral Office*. (Canadian Studies in Liturgy 4). Ottawa: Publications Service CCCB 1990 s. 41.

¹⁶ Por. D.N. P o w e r. *Ministers of Christ and His Church: The Theology of the Priesthood*. London: G. Chapman 1969 s. 110.

miar posługi prezbiterów, związany z przynależnością do *ordo presbyterorum*, stanowiącego radę pomocniczą biskupa, zaczął tym samym coraz bardziej tracić na znaczeniu¹⁷.

Wspomniane procesy znalazły swoje odzwierciedlenie również w liturgii Kościoła. Istniała potrzeba, aby zakres posług wykonywanych przez biskupa i prezbitera znalazł odpowiednie sformułowanie w euchologijnych tekstach liturgii święceń. Tym samym obrzędy święceń prezbiteratu w rycie rzymskim podlegały ustawicznemu rozwojowi. W dziejach tego procesu najważniejszym źródłem są przede wszystkim pochodzące z tamtego okresu rzymskie sakramentarze (*Sakramentarz z Werony*, *Sakramentarz Gregoriański* i *Sakramentarz Gelezjański*) oraz zbiory *Ordines Romani*.

W nawiązaniu do starożytnej tradycji w Rzymie przestrzegano zasady, aby święcenia prezbiterów odbywały się w niedzielę. Ten dzień był traktowany jako pamiątka Zmartwychwstania Chrystusa, a zarazem cotygodniowy obchód Paschy. Podobnie jak Wielkanoc, Dzień Pański rozpoczynał się wigilią w dniu poprzedzającym, to znaczy już w sobotę wieczorem po zapadnięciu zmroku. Pod koniec V wieku jeszcze bardziej doprecyzowano termin udzielania święceń, przyjmując za właściwy czas tylko wigilie niedziel przypadających w Okresowych Dniach Modlitw (tzn. w czerwcu, we wrześniu i w grudniu), a także wigilie 1 i 4 niedzieli Wielkiego Postu¹⁸.

Wybór tych konkretnych dni był związany z Dniami Kwartalnymi w Kościele, które traktowano jako uprzywilejowany czas modlitwy i postu, do czego byli zobowiązani nie tylko kandydaci, ale również biskup udzielający święceń. Ponadto post przed święceniami stanowił nawiązanie do istniejącej już w II wieku praktyki postu przed Wielkanocą, przez co podkreślano związek między kapłaństwem a misterium paschalnym¹⁹.

Bardzo ważnym źródłem historycznym, które pozwala odtworzyć liturgię święceń pierwotnego Kościoła, jest pochodzący z drugiej połowy VI wieku *Sakramentarz z Werony*. Ten zbiór formularzy mszalnych i tekstów euchologijnych zawiera m.in. modlitwy podczas święceń prezbiteratu²⁰.

¹⁷ Por. Henderson, Schaefer. *The Catholic Priesthood* s. 41.

¹⁸ Por. Kleinheyer. *Die Priesterweihe im Römischen Ritus* s. 34-47. W oparciu o liczne dokumenty autor analizuje proces, który doprowadził do wyboru wspomnianych dni jako odpowiednich do udzielania święceń.

¹⁹ Por. Jounel. *Ordinations* s. 152.

²⁰ Por. L.C. Mohlberg. *Sacramentarium Veronense*. Rome: Herder 1956 nr 952-954 (odtąd skrót: Ve). Wymienione numery zawierają teksty modlitw odmawianych podczas liturgii święceń. W sensie ścisłym księga ta nie jest sakramentarzem, lecz raczej zbiorem *libelli missarum*. Tworzą ją różne teksty liturgiczne powstałe zasadniczo w Rzymie w V i VI wieku i ostatecznie

Niezwykle cennym świadectwem liturgicznym, ukazującym obrzędy święceń prezbiteratu w starożytnym rycie rzymskim, jest zredagowany ok. 750 r. *Ordo Romanus XXXIV*²¹ oraz pochodzący z tego samego okresu *Sakramentarz Gelazjański*²², który oprócz wspomnianych wcześniej modlitw (prawie identycznych jak w *Veronense*) zawiera ponadto kilka wskazań dotyczących przebiegu liturgii święceń prezbiterów. W świetle zamieszczonych tam tekstów można dokonać pewnej rekonstrukcji obrzędu święceń, który w tamtym okresie rozwoju liturgii rzymskiej był bardzo prosty i zwięzły.

*Ordo Romanus XXXIX*²³ oraz *Ordo Romanus XXXVI*²⁴ zawierają opis procedury, która poprzedzała święcenia prezbiterów w Rzymie („ordo qualiter in Romana sedes apostolicae ecclesia presbyterii, diaconi vel subdiaconi eligendi sunt”). W poniedziałek kandydaci do prezbiteratu zgłaszali się do papieża i w jego obecności składali przysięgę na relikwie świętych, deklarując że nie popełnili tak zwanych *quattuor peccata capitula*, to znaczy któ-

zredagowane między 555 a 560 r. Por. W. J. B o g u n i o w s k i. *Rozwój historyczny ksiąg liturgii rzymskiej do Soboru Trydenckiego i ich recepcja w Polsce*. Kraków: Unum 2001 s. 58-62.

²¹ Por. M. A n d r i e u. *Les Ordines Romani du haut moyen age*. (Spicilegium sacrum lovaniense). T. 1-4. Louvain: Peeters Bvba 1931-1961 (odtąd skrót: OR). Obrzędy święceń prezbiterów zawierają OR XXXIV; XXXVI; XXXIX. OR XXXIV pochodzi ze zbioru A *Ordines Romani* i zawiera próbę rekonstrukcji liturgii czysto rzymskiej. Jego redakcja nastąpiła w Montpellier ok. 750 r., choć prawdopodobnie korzeniami sięga nawet IV wieku. Por. E. P a l a z z o. *A History of Liturgical Books from the Beginning to the Thirteenth Century*. Collegeville: The Liturgical Press 1998 s. 183.

²² L. C. M o h l b e r, L. E i z e n h o f e r, P. S i f r i n. *Liber sacramentorum Romanae Ecclesiae ordinis anni circuli. Sacramentarium Gelasianum*. Roma: Typis Polyglottis Vaticanis 1981 nr 140-148 (odtąd skrót: GeV). *Sakramentarz Gelazjański*, oznaczony jako *Reginensis latinus 316* i przechowywany w Bibliotece Watykańskiej, został prawdopodobnie skopiowany ze starszego kodeksu ok. 750 r. w Chelles, w żeńskim klasztorze w okolicach Paryża. W oparciu o analizę wewnętrzną sakramentarza można stwierdzić, że jego prawzór powstał między 628 a 715 r. Wyjaśnienie genezy tego sakramentarza stanowi wśród liturgistów przedmiot wielu kontrowersji, których jak dotąd nie udało się jednoznacznie rozwiązać. Powszechnie przyjmuje się, że *Reginensis 316* w swej pierwotnej formie jest liturgiczną księgą rzymską, do której zostały włączone elementy liturgii frankońskiej. Mimo wszystkich niejasności i problemów sakramentarz ten ukazuje starą liturgiczną tradycję rzymską i stanowi jedną z najstarszych ksiąg mszalnych Kościoła rzymskiego. Por. J. M i a z e k. *Mysterium Wielkiego Postu w modlitwach mszalnych dawnej i współczesnej liturgii rzymskiej. Studium liturgiczno-teologiczne*. Warszawa 1997 s. 39-44.

²³ OR XXXIX pochodzi ze zbioru galijskiego z Saint-Amand. Przypuszcza się, że zredagował go w łacinie popularnej bliżej nieznanego duchowny z kleru frankońskiego przed 800 r. Zawiera opis ceremonii praktykowanych w północnej prowincji Galii, tzn. dzisiejszej Francji. Por. B o g u n i o w s k i. *Rozwój historyczny ksiąg liturgii rzymskiej do Soboru Trydenckiego* s. 148.

²⁴ OR XXXVI zawiera wiele elementów germańsko-frankońskich, które włączono do liturgii rzymskiej. Redakcja nastąpiła w latach 880-890. Por. P a l a z z o. *A History of Liturgical Books* s. 180.

regoś z czterech grzechów głównych. W środę mający przyjąć święcenia wraz z miejscowym duchowieństwem gromadzili się w bazylice Santa Maria Maggiore na liturgii stacyjnej sprawowanej przez papieża²⁵. Po antyfonie na wejście, wykonanej przez scholę, oraz modlitwie odmówionej przez celebransa lektor z ambony odczytywał nazwiska kandydatów i zwracał się z prośbą do wiernych o wyjawienie uzasadnionych zarzutów, jeśli ktoś miał zastrzeżenia wobec mających przyjąć święcenia²⁶. Jeżeli nie zgłoszono żadnych zastrzeżeń, rozpoczynała się liturgia słowa, kandydaci zajmowali wyznaczone dla nich miejsca, a papież sprawował Mszę św. według ustalonego porządku. Podobna ceremonia z udziałem tych samych kandydatów była powtarzana w piątek w rzymskim kościele Świętych Apostołów.

Zgodnie z istniejącą od V wieku tradycją udzielanie święceń miało miejsce w Bazylice św. Piotra w sobotę wieczorem podczas Dni Kwartalnych²⁷. Po antyfonie introitu biskup wygłaszał przemówienie, w którym wymieniał kolejno kandydatów z konkretnego kościoła, wybranych z pomocą Bożą do stanu prezbiterów²⁸. Następnie zwracał się do zgromadzonych wiernych o wyrażenie opinii, zastrzegając przy tym, że jakiegokolwiek zastrzeżenie wobec kandydatów powinno być czynione w poczuciu odpowiedzialności przed Bogiem oraz z uwzględnieniem swojego osobistego stanu i przynależności do wspólnoty Kościoła²⁹.

Po odmówionej przez papieża kolekcie rozpoczynała się rozbudowana, ze względu na uroczysty charakter Dni Kwartalnych, liturgia słowa, zawierająca 12 czytań. Każdemu czytaniu biblijnemu towarzyszyło odpowiednie responsorium i oracja. Po ostatnim czytaniu (była nim epistoła, tzn. fragment z listów apostoelskich) i graduale rozpoczynały się obrzędy święceń. Odpowiedź na pytanie, z jakich powodów umieszczono istotne obrzędy święceń właśnie w tym miejscu (tzn. w trakcie liturgii słowa), pozostaje przedmiotem różnych hipotez, acz żadna z nich nie jest rozstrzygająca³⁰.

²⁵ Por. OR XXXIX 1-2.

²⁶ Por. OR XXXVI 9-12; OR XXXIX 5-11.

²⁷ „Mensis primi, IIII, VII et X sabbatorum die in XII lectiones ad sanctum Petrum, ubi Missas caelebrantur, postquam antepnonam ad introitum dixerint, data oratione adnuntiat pontifex in populo dicens”. GeV 140. Por. OR XXXVI 13; OR XXXIX 12.

²⁸ „Auxiliante Domino Deo et Salvatore nostro Iesu Christo elegimus in ordine diaconi sive praesbyterii illum subdiaconum sive diaconum de titulum illum”. GeV 140.

²⁹ „Si quis autem habet aliquid contra hos viros, pro Deo et propter deum cum fiducia exeat et dicat. Verumtamen memor sit communionis suae”. GeV 141.

³⁰ Zdaniem M. Kunzlera czyniono tak ze względu na starożytną, poświadczoną już przez *Tradycję Apostolską* zasadę, aby nowo wyświęcony biskup od razu podczas tej samej liturgii

Po uprzednio wykonanych czytaniach papież wzywał zgromadzonych wiernych do modlitwy za mających przyjąć święcenia, aby Bóg wszechmogący obdarzył ich niebiańskimi darami i wspierał swoją pomocą w przyjęciu kapłańskiej godności³¹. W tym czasie prawdopodobnie odmawiano litanie, złożoną z powtarzanych wezwań *Kyrie*, a mający przyjąć święcenia kandydaci, jak również pozostawali w prostracji³². W VIII wieku po raz pierwszy pojawiła się wzmianka o dołączonym do litanii śpiewie, który obejmował prośbę do Boga, aby tych wybranych błogosławił, uświęcił i konsekrował. Przyjmuje się, że kolejną modlitwę, jaką zawiera wspomniany Sakramentarz (*Exaudi*)³³, odmawiano jako kolektę na zakończenie litanii. Celebrans prosił za kandydatów, aby Bóg obdarzył ich błogosławieństwem Ducha Świętego oraz mocą łaski kapłaństwa tak, aby ci, którzy mają zostać uświęceni, cieszyli się zawsze obfitością Bożych darów.

Ordo Romanus XXXIV oraz *Sakramentarz Gelazjański* opisują właściwy moment święceń prezbiterów bardzo zwięźle: archidiakon przyprowadzał kandydata przed ołtarz, zdejmował z niego dalmatykę, wręczał mu ornat, a następnie prowadził do biskupa³⁴. Po wypowiedzeniu modlitwy (zarówno przez biskupa, jak i innych prezbiterów) biskup nakładał ręce na głowę każdego z kandydatów oraz wypowiadał słowa modlitwy konsekuracyjnej³⁵.

przejął jej przewodniczenie, co miało w analogiczny sposób zastosowanie podczas święceń prezbiteratu. Por. M. Kunzler. *Liturgia Kościoła*. Poznań: Pallottinum 1998 s. 473. J.A. Jungmann wskazuje, że chwila ciszy po śpiewie graduau była traktowana w liturgii jako szczególne milczenie, będące przygotowaniem na triumfalne przyjście Chrystusa w słowach Ewangelii. Por. J.A. Jungmann. *Missarum sollemnia. Eine genetische Erklärung der römischen Messe*. T. 1. Freiburg: Herder 1952 s. 564. Wspomniane sugestie w odniesieniu do umiejscowienia obrzędów święceń między gradualem a „Alleluja” B. Kleinheyera uznaje za nieprzekonujące. Por. Kleinheyera. *Die Priesterweihe im Römischen Ritus* s. 54-55.

³¹ „Oremus, dilectissimi, Deum Patrem omnipotentem, ut super hos famulos suos, quos ad presbyterii munus elegit, caelestia dona multiplicet: quibus quod eius dignatione suscipiunt, eius exsequantur auxilio”. Ve 952.

³² Por. OR XXXIV 7-8.

³³ „Exaudi nos, Deus Salvatoris noster, et super hos famulos tuos benedictionem Sancti Spiritus et gratiae sacerdotalis effunde virtutem; ut quos tuae pietatis aspectibus offerimus consecrandos, perpetua muneri tui largitate prosequaris”. Ve 953. Por. Gr 28; GeV 144.

³⁴ Por. OR XXXIV 11.

³⁵ „Domine, Sancte Pater, omnipotens aeternae Deus, honorum omnium et omnium dignitatum quae tibi militant distributor; per quem proficiunt universa; per quem cuncta firmantur, amplificatis semper in melius naturae rationabilis incrementis per ordinem congrua ratione dispositum. Unde sacerdotes gradus et officia levitarum sacramentis mysticis instituta creaverunt; ut cum pontifices summos regendis populis praefecisses, ad eorum societatis et operis adiumentum sequentis ordinis viros et secundae dignitatis elegeris. Sic in heremo per septuaginta virorum prudentium mentes Mose spiritum propagasti; quibus ille adiutoribus usus in populo, innumeras

W teologii tej modlitwy wszystkie łaski i godności, wśród których znajduje się m.in. prezbiterat, postrzegane są jako dary, których Bóg Ojciec udziela przez Chrystusa³⁶. Prezbiterzy ukazani są przede wszystkim w relacji do biskupów jako ich współpracownicy. Przez przyjęcie święceń otrzymują urząd kapłański drugiego stopnia (*secundi meriti munus*), który wypełniają w związku z nauczaniem, sprawowaniem sakramentów i kierowaniem ludem.

We wspomnianej modlitwie zwraca uwagę bardzo rozbudowana część anamnetyczna, zawierająca liczne odniesienia do Starego Testamentu. Eleazar i Itamar, synowie Aarona, zostali wezwani do tego, aby pomagać swemu ojcu w kapłańskim kulcie, podobnie jak siedemdziesięciu mężów na pustyni podczas wędrówki Izraelitów do ziemi obiecanej miało za zadanie wspierać Mojżesza. Analogicznie w Nowym Przymierzu grupa siedemdziesięciu uczniów powstała jako pomoc dla Apostołów. Ponadto w epiklezie biskup prosi dla wybranych o godność prezbiteratu i odnowienie w nich Ducha świętości, aby wiernie pełnili urząd posługiwania kapłańskiego drugiego stopnia oraz przykładem swego życia pociągali innych do poprawy obyczajów.

Jakkolwiek *Ordo Romanus XXXIV* nie wspomina o nałożeniu rąk, to jednak z uwagi na inne dokumenty z tej epoki przyjmuje się jednomyślnie, że taki gest był stosowany. *Ordo Romanus XXXV* podkreśla, że nałożenia rąk na wyświęcanych prezbiterów dokonywał jedynie papież, lecz zarazem wyjaśnia, że jest to przywilej zarezerwowany biskupowi Rzymu, podczas gdy w czasie święceń udzielanych przez biskupa na kandydatów nakładają ręce także pozostali prezbiterzy³⁷.

Ceremonię kończyło przekazanie nowo wyświęconemu znaku pokoju przez biskupa i obecnych prezbiterów, po czym następował śpiew „Alleluja” (lub *tractus* w okresie Wielkiego Postu), proklamacja Ewangelii oraz dalsza część Mszy św. w ustalonym porządku³⁸. Podczas liturgii eucharystycznej

multitudines facile gubernavit. Sic in Eleazaro et Ithamar, filiis Aharon, paternae plenitudinis abundantiam transfudisti, ut ad hostias salutare et frequentiores officii sacramenta sufficeret meritum sacerdotum. Hac providentia, Domine, apostolis filii tui doctores fidei comites addidisti, quibus illi orbem totum secundis praedicatoribus impleverunt. Quapropter infirmitati quoque nostrae, Domine, quaesumus, haec adiuvata largire; qui quanto magis fragiliores sumus, tanto his pluribus indigemus. Da, quaesumus, Pater, in hos famulos tuos presbyterii dignitatem. Innova in visceribus eorum Spiritum sanctitatis. Acceptum a te, Deus, secundi meriti munus obtineant, censuramque morum exemplo suae conversationis insinuent. Sint probi cooperatores ordinis nostri. Eluceat in eis totius formae iustitiae, ut bonam rationem dispensationis sibi creditae reddaturi, aeternae beatitudinis praemia consequantur”. Ve 954.

³⁶ Por. J o u n e l. *Ordinations* s. 153.

³⁷ Por. OR XXXV 27-28.

³⁸ Por. OR XXXIV 13.

neoprezbiterzy stali wokół ołtarza, celebrując Eucharystię pod przewodnictwem biskupa.

Neoprezbiterzy przyjmowali Komunię św. jako pierwsi oraz uczestniczyli w jej rozdawaniu. *Ordines Romani* zawierają interesujący szczegół, będący jednocześnie nawiązaniem do starożytnej rzymskiej praktyki, polegającej na przekazywaniu nowo wyświęconym cząstki konsekrowanego podczas Eucharystii chleba (*fermentum*). W czasie obrzędów komunijnych rzymscy prezbiterzy otrzymywali od papieża osiem konsekrowanych hostii, które w ciągu następnego dnia mieli spożywać podczas Mszy św. wraz z konsekrowanymi przez siebie postaciami³⁹.

Zredagowany w VII wieku *Sakramentarz Gregoriański*⁴⁰ podaje przytoczone wyżej modlitwy liturgii święceń w niemal identycznej formie⁴¹. Nowość stanowi formularz mszalny przewidziany właśnie we Mszy połączonej z udzielaniem święceń prezbiteratu (*oratio in ordinatione presbyteri*). Wspomniany formularz zawiera kolektę, modlitwę nad darami (*super oblata*), prefację (*praefatio*), specjalnie zredagowaną część kanonu (*Hanc igitur*) oraz modlitwę po Komunii (*ad completa*)⁴².

Sacramentarium Gelasianum wspomina jeszcze końcowe przemówienie biskupa do nowo wyświęconych (*consummatio presbyterii*)⁴³ oraz dodatkową modlitwę z błogosławieństwem⁴⁴. Na zakończenie liturgii ogłaszano

³⁹ Por. OR XXXVI 23. W świadectwach liturgicznych z IX wieku można znaleźć informację o komunikowaniu przez 40 dni. Por. OR XXXIX 25. Ostatecznie zwyczaj ten zanikł zupełnie w XIII wieku. Por. Schenk. *Liturgia sakramentów świętych* t. 2 s. 94.

⁴⁰ Por. J. Deshusses, *Le Sacramentaire Gregorien*. Fribourg: Editions Universitaires 1992 nr 27-29 (odtąd skrót: Gr). Redakcja pierwotnej wersji sakramentarza miała miejsce za pontyfikatu papieża Honoriusza (625-638), jakkolwiek mógł istnieć już wcześniej opracowany zbiór, pochodzący od Grzegorza Wielkiego. *Sakramentarz Gregoriański* od początku był księgą liturgiczną przeznaczoną do osobistego użytku papieża i zawierał formularze mszalne przeznaczone do sprawowania liturgii stacyjnej w różnych kościołach Rzymu. Poczynając od lat 670-680, pierwotny Sakramentarz stał się księgą, z której wyłoniły się trzy typy: *Gregorianum Hadrianum*, *Gregorianum Paduense* i *Supplementum*. Por. Miązek. *Misterium Wielkiego Postu w modlitwach mszalnych* s. 90-91.

⁴¹ Por. Gr 27-29.

⁴² Por. GeV 828-832.

⁴³ „Sit nobis, fratres, communis oratio, ut hii qui in adiutorium et utilitatem vestrae salutis eleguntur, praesbyteratus benedictionem deuinæ indulgentiam muneris consequantur, ut sancti spiritus sacerdotalia dona privilegio virtutum, ne inparis loco depræhendantur, obteneant: per suum: per”. GeV 147.

⁴⁴ „Sanctificationum omnium auctor, cuius vera consecratio, cuius plena benedictio est: tu, domine, super hos famulos tuos, quos praesbyterii honore dedicamus, manum tuae benedictionis his infunde, ut grauitate actuum et censura uidendi probent se esse seniores, his instituti disciplinis quas Tito et Timotheo Paulus exposuit: ut in lege tua die ac nocte, omnipotens, medi-

wszystkim tytuł święceń, to znaczy skierowanie nowo wyświęconego prezbitera do konkretnej wspólnoty⁴⁵. Potem nowo wyświęceni prezbiterzy rzymscy w asyście kapłana-manduktora (*presbyter paranympus*) udawali się do swoich kościołów tytularnych. Neoprezbiter w wyznaczonym kościele odprawiał po raz pierwszy samodzielnie Eucharystię, miał przy tym prawo zaśpiewania podczas liturgii mszalnej hymnu *Gloria in excelsis Deo*. Uroczystość kończyła wspólna uczta, którą nowo wyświęcony spożywał ze swymi przyjaciółmi⁴⁶.

Przedstawiony obrzęd święceń prezbiterów w dawnym rycie rzymskim był stosunkowo prosty, a jego najważniejszym elementem była modlitwa konsekracyjna i nałożenie rąk. Ten obrzęd, począwszy od VIII wieku, zaczął podlegać różnorodnym zmianom, gdyż pragnienie wprowadzenia liturgii rzymskiej na terenach zachodniej Europy, położonych na północ od Alp, spowodowało włączenie w starożytny ryt rzymski lokalnych elementów, zaczerpniętych zwłaszcza z tradycji liturgicznych Galii i Germanii.

W związku z tym liturgia święceń prezbiteratu została bardzo rozbudowana, a do jej struktury wprowadzono ponadto wiele nowych czynności. Ten proces, związany z galikanizacją liturgii rzymskiej, wyznacza zarazem kolejny etap kształtowania się obrzędów święceń prezbiteratu.

Zgodnie z zasadą *lex orandi lex credendi* liturgia stanowi wyraz wiary całego Kościoła. Jej zasadniczy kształt oraz treść poszczególnych modlitw i tekstów odpowiadają dziedzictwu, jakie stanowi przekazywany na przestrzeni stuleci w ramach Tradycji skarbiec wiary (*depositum fidei*). Dotyczy to w znacznym stopniu również obrzędów, za sprawą których udzielany jest sakrament święceń.

Poszczególne obrzędy były kształtowane na przestrzeni dziejów w dialogu z konkretną kulturą i pod wpływem zwyczajów panujących w danej epoce, a także w określonym środowisku. Kontekst kulturowy i historyczny stanowi niekiedy klucz do zrozumienia genezy i znaczenia określonych rytów

tantes quod elegerent et credant, quod crediderint doceant, quod docuerint imitentur; iustitiam, constantiam, misericordiam, fortitudinem in se ostendant et exemplo probent, admonitionem confirmant: ut purum adque immaculatum ministerii tui donum custodiant, et per obsequium plebis tue corpus et sanguinem filii ,tui immaculata benedictione transformentur, et inuiolabile caritate in uirum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi, in die iustitiae aeternae iudicii constantia pura, fide plena, spiritu sancto pleni persoluant: per". GeV 148.

⁴⁵ „Tali presbytero talis sanctus elegit". OR XXXIX 26. Ten zwyczaj wynikał ze wskazań Soboru Chalcedońskiego (kanon 6), bez tego święcenia absolutne uważano za nieważne. Wspomniana praktyka zanikła ostatecznie w XII wieku.

⁴⁶ Por. OR XXXIX, 27-29.

i modlitw, występujących w liturgii. Analiza dokumentów i świadectw liturgicznych powstałych w okresie pierwotnej liturgii rzymskiej zmusza do zachowania ostrożności i unikania zbyt pochopnych wniosków. Z tamtych czasów zachowała się bowiem ograniczona liczba źródeł, co sprawia, że niektóre wyjaśnienia mają charakter jedynie hipotez.

Ponadto należy podkreślić, że liturgia nie jest tylko prostym *locus theologicus*, jak określano to w teologii neoscholastycznej. Współcześnie wskazuje się także na znaczenie teologii liturgicznej, która jest czymś więcej niż tylko prostym opisem liturgii. Uwzględnia ona teologię żyjącą w liturgii, tzn. objawiającą się w każdym akcie celebracji liturgicznej, zakładając tym samym, że liturgia stanowi fundament teologii i jej wewnętrzne źródło⁴⁷. Ta refleksja staje się bardzo cenna w odniesieniu do obrzędów sakramentalnych, w tym również do święceń prezbiterów.

Zreformowany obrzęd święceń biskupa, prezbiterów i diakonów był pierwszą posoborową księgą, wydaną w dobie odnowy liturgicznej. Jakkolwiek reforma *ordo* była radykalna, to jednak pozostało w nim wiele obrzędów, które ukształtowały się w okresie dawnej liturgii rzymskiej. Studium historii liturgii pozwala odkryć nie tylko genezę poszczególnych rytów i tekstów, lecz również ich wciąż aktualne znaczenie w perspektywie żyjącego misterium Chrystusa, jakim jest liturgia Kościoła.

BIBLIOGRAFIA

- Andrieu M.: Les Ordines Romani du haut moyen age. (Spicilegium sacrum lovaniense). T. 1-4. Louvain: Peeters Bvba 1931-1961.
- Bogunowski W.J.: Rozwój historyczny ksiąg liturgii rzymskiej do Soboru Trydenckiego i ich recepcja w Polsce. Kraków: Unum 2001.
- Bradshaw P.F.: Ordination Rites of the Ancient Churches of East and West. New York: Pueblo Publishing Company 1990.
- Deshusses J.: Le Sacramentaire Gregorien. Fribourg: Editions Universitaires 1992.
- Henderson J.F., Schaefer M.: The Catholic Priesthood: A Liturgical Based Theology of the Presbyteral Office. (Canadian Studies in Liturgy 4). Ottawa: Publications Service CCCB 1990.
- Jouanel P.: Ordinations. W: The Church at Prayer. T. 3: The Sacraments. Red. A.G. Martimort. Collegeville: The Liturgical Press 1988 s. 140.
- Jungmann J.A.: Missarum sollemnia. Eine genetische Erklärung der römischen Messe. T. 1. Freiburg: Herder 1952.

⁴⁷ Por. B. Migut. *Teologia liturgiczna szkoły rzymskiej*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2007 s. 29.

- Kleinheyer B.: Die Priesterweihe im Römischen Ritus. Eine liturgiehistorische Studie. Trier: Paulinus-Verlag 1962.
- Kunzler M.: Liturgia Kościoła. Poznań: Pallottinum 1998 s. 473.
- Metzger M.: Enquêtes autour de la prétendue Tradition Apostolique. „Ecclesia Orans” 9:1992 s. 7-36.
- Miażek J.: Misterium Wielkiego Postu w modlitwach mszalnych dawnej i współczesnej liturgii rzymskiej. Studium liturgiczno-teologiczne. Warszawa 1997.
- Michalski M.: Antologia literatury patrystycznej. T. 1. Warszawa: ATK 1975
- Migut B.: Teologia liturgiczna szkoły rzymskiej. Lublin: Wydawnictwo KUL 2007 s. 29.
- Mohlber L.C., Eizenhofer L., Sifrin P.: Liber sacramentorum Romanae Ecclesiae ordinis anni circuli. Sacramentarium Gelasianum. Roma: Typis Polyglottis Vaticanis 1981.
- Mohlberg L.C.: Sacramentarium Veronense. Rome: Herder 1956.
- Palazzo E.: A History of Liturgical Books from the Beginning to the Thirteenth Century. Collegeville: The Liturgical Press 1998.
- Power D.N.: Ministers of Christ and His Church: The Theology of the Priesthood. London: G. Chapman 1969.
- Puglisi J.F.: The Process of Admission to Ordained Ministry. Epistemological Principles and Roman Catholic Rites. A Comparative Study. T. 1. Collegeville: The Liturgical Press 1996.
- Schenk W.: Liturgia sakramentów świętych. T. 2. Lublin: TN KUL 1964.

OBRZĘDY ŚWIĘCEŃ PREZBITERÓW W DAWNEJ LITURGII RZYMSKIEJ

Streszczenie

Obrzędy święceń prezbiterów kształtowały się w liturgii rzymskiej na przestrzeni wieków. Jednym ze świadectw tego procesu są dokumenty liturgiczne z okresu tak zwanej dawnej liturgii rzymskiej. Należą do nich przede wszystkim *Ordines Romani* oraz rzymskie sakramentarze. Wspomniane dokumenty opisują właściwy moment święceń prezbiterów bardzo lakonicznie. Kluczowe czynności stanowiły nałożenie rąk przez biskupa oraz słowa modlitwy konsekracyjnej. Ceremonię kończyło przekazanie nowo wyświęconemu znaku pokoju, po czym następowała proklamacja Ewangelii oraz dalsza część Mszy św.

Obrzęd święceń prezbiterów w dawnym rycie rzymskim był bardzo prosty, przy czym od VIII wieku zaczął on podlegać różnorodnym zmianom, w wyniku których liturgia święceń została bardzo rozbudowana. Zgodnie z zasadą *lex orandi lex credendi* liturgia stanowi wyraz wiary całego Kościoła. Stąd jej zasadniczy kształt oraz treść poszczególnych modlitw i tekstów odpowiadają dziedzictwu, jakie stanowi przekazywany na przestrzeni stuleci skarb wiary. Dotyczy to w znacznym stopniu również obrzędów, za sprawą których udzielany jest sakrament święceń.

Słowa kluczowe: prezbiter, liturgia święceń, liturgia rzymska, obrzędy święceń prezbiterów.